

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ  
«КРИВОРІЗЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»

**КОНСПЕКТ**  
лекцій з навчальної дисципліни  
**«ДЕРЖАВНЕ ТА РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ»**  
(назва навчальної дисципліни)

для спеціальності  
**073 «Менеджмент»**  
(шифр та назва спеціальності)

Склав: викладач, к.е.н. Кравченко Л.О.  
(прізвище та ініціали)

Конспект обговорений  
на засіданні кафедри/циклової комісії  
менеджменту та логістики  
(назва кафедри/циклової комісії)

Протокол № 1 від «20» 08 2022 р.

Завідувач кафедри/Голова циклової комісії

  
(підпис)

Смирнова Н.В.  
(прізвище та ініціали)

## РОЗДІЛ 1. «СУТНІСТЬ І МЕТОДОЛОГІЯ ДЕРЖАВНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ»

### ЛЕКЦІЯ №1.1

#### ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «СУТНІСТЬ І ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ»

##### План лекції

1. Сутність державного регулювання, його необхідність і практичне значення
2. Історичний аспект зародження державного макроекономічного регулювання

##### Література:

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 9 – 27.
2. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 6 – 7.
3. Ушакова Н.Г. Державне регулювання економіки: Навчально-методичний посібник. – Х.: ХДУХТ, 2014. С. 3.

##### ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

**1. Мета державного регулювання економіки** – створити систему господарювання, яка б орієнтувалася на вибір найефективніших варіантів використання наявних факторів виробництва та забезпечення сприятливих соціально-економічних умов життєдіяльності.

Орієнтирами, яких дотримується держава у процесі регулювання економіки:

- тривалість життя людини;
- ВВП на душу населення;
- рівень зайнятості;
- ступінь зайнятості;
- ступінь реалізації прав людини;
- стан навколишнього середовища.

Державне регулювання економіки охоплює всі напрямки суспільного виробництва.

##### Підходи до ДРЕ:

- *класичний* – ринковий механізм унеможливорює кризи в економіці, спади виробництва, інфляцію і безробіття;
- *кейнсіанський* – без державного регулювання економіки.

##### Напрями ДРЕ:

- регулювання процесу входження в ринок;
- регулювання ринкового ціноутворення;
- регулювання ринкових обсягів виробництва.

##### Важелі ДРЕ:

- ціни;
- податки;
- державний контракт;
- субсидії;
- субвенції

##### 2. Етапи розвитку державного макроекономічного регулювання:

- кейнсіанська школа – «вільна конкуренція»;
- Ф. Хайєк – критика Кейнса, що не розкриває ролі капіталу і ставок в економіці;
- Л. фон Мізес – інфляційна політика ефективна лише нетривалий час;
- монетаризм – ставить інфляцію в центр макроекономічних проблем, яку слід керувати;
- неокласичний напрям – теорія раціональних сподівань;
- теорія пропозиції Лаффера – залежність між податковими ставками і податковими надходженнями.

Залежно від завдань, що вирішуються державою виділяють:

- **ринково-організаційне регулювання** – політика, що визначає правові обмеження для підприємств усіх форм власності.

- **фінансове регулювання** – пряме державне втручання в ринкові події через надання субсидій, субвенцій, дотацій.

### Контрольні питання:

1. Що означає поняття «державне регулювання економіки»?
2. У чому полягає сутність кейнсіанського підходу?
3. Хто перший обґрунтував необхідність державного регулювання економіки?
4. Коли потрібне державне регулювання економіки?
5. У чому сутність теорії Лаффера?

## ЛЕКЦІЯ №1.2

### ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «НАПРЯМКИ ПОЛІТИКИ ТА ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ ДЕРЖАВИ»

#### План лекції

1. Напрямки політики державного регулювання економіки
2. Роль держави у становленні та регулюванні економічної системи
3. Економічні інтереси в системі державного регулювання економіки

#### Література:

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 27 – 43.
2. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 8 – 14.
3. Ушакова Н.Г. Державне регулювання економіки: Навчально-методичний посібник. – Х.: ХДУХТ, 2014. С. 5 – 26.

#### ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

##### 1. Напрями державної макроекономічної політики:

- **інституційна політика** – цілеспрямовані дії держави з перетворення або усунення економічних інститутів, формування нових;

- **структурно-інвестиційна і промислова політика** забезпечує формування ринкових суб'єктів, надає державну підтримку продукції, на яку є і буде попит.

- **фінансова політика** – необхідні відповідні перспективні програми, узгоджені з організаційно-інституційними перетвореннями;

- **соціальна політика** – соціальний захист населення.

##### 2. За умов змішаної економіки за державою зберігаються такі функції:

- захист прав власності;
- забезпечення вільного підприємництва;
- стимулювання ділової активності;
- боротьба з монополістичними тенденціями;
- забезпечення законності і правопорядку в господарській сфері;
- регулювання грошового обігу;
- зовнішньоекономічна діяльність;
- забезпечення економічної безпеки країни;
- забезпечення функціонування системи освіти;
- формування і підтримка науки;

Головним з по між них є економічна політика, що складається з таких напрямів:

- формування законодавчої бази системи господарських відносин;
- становлення малого підприємництва, у тому числі фермерського господарства;
- формування фінансового і фондового ринку, ринку праці.

**3. Носії економічних інтересів** – фізичні та юридичні особи й утворені ними групи, а саме:

- наймані працівники;
- власники підприємств;
- фірми і банки;
- акціонери;
- державні службовці;
- торговці;
- страхові компанії.

Кожна з груп носіїв інтересів складається з великої кількості учасників, які, окрім групових, мають власні інтереси.

До **національних інтересів** належать:

- охорона довкілля;
- захист від зовнішньої експансії;
- підтримка стабільного життя;
- підтримка здоров'я, інтелектуального потенціалу та працездатності населення.

**Інтереси галузі та регіону** – забезпечення стабільного розвитку.

Методи державного управління:

- прямі організаційно-адміністративні;
- економічні;
- духовні (соціально-психологічні)

**Контрольні питання:**

1. Назвіть основні напрямки державної макроекономічної політики.
2. Хто є носіями економічних інтересів?
3. Які групи інтересів враховуються в процесі регулювання економіки?

### ЛЕКЦІЯ №1.3

#### ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ»

##### План лекції

1. Досвід державного регулювання економіки в окремих країнах
2. Вплив держави на науково-технічний розвиток
3. Політика регулювання соціальних процесів
4. Особливості державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

##### Література:

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 44 – 74.

##### ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

**1.** Програми стабілізації економічного розвитку можуть реалізуватися двома шляхами – еволюційним і через шокову терапію.

*Еволюційним шляхом* пішла Франція (після 1945 р. державне регулювання цін, індикативне планування, повільне зменшення безробіття, стримування інфляції, контролювання курсу валют).

*Другий шлях* обрала Західна Німеччина, Японія, Туреччина і Польща (швидке державне втручання в економіку, ринково-організаційне і фінансове регулювання).

**2.** Визначальною рушійною силою прогресу техніки є конкуренція.

**Японія.** Міністерство, до якого належить галузь, проводить її обстеження і визначає потребу в ресурсах, надсилаючи до Кабінету Міністрів відповідний запит. Випуск продукції підприємствами погоджується з Комісією зі справедливих угод. При канцелярії прем'єр міністра діє Управління з науки і техніки – виконавчий орган, який здійснює науково-технічну політику Японії. Під його

егідою працює 14 спеціалізованих державних науково-дослідних інститутів і наукових центрів, які допомагають Уряду розробляти програми науково-технологічного розвитку країни.

**Швеція.** Частина виручки від продажу акцій підприємств спрямовується на науково-технічний розвиток. Міністерство промисловості створило управління науковим розвитком, що сприятиме технічному прогресу.

**3.** Швеція виокремлює три напрями розв'язання соціальних проблем:

- неухильне дотримання принципу рівності;
- забезпечення соціальних гарантій усім верствам населення;
- повна зайнятість працездатного населення.

У 80-х рр. у Швеції розроблено «політику у сфері ринку праці» для ліквідації безробіття і перекваліфікації кадрів.

Пенсія у Швеції поділяється на три види:

- народна;
- додаткова пенсія за вислугу років;
- додаткові виплати.

Квартирна плата становить 30% від реальних доходів сім'ї.

**4.** Виділяють два підходи до регулювання зовнішньоекономічної діяльності:

- *політика «відкритих дверей»* - вільний ввіз і вивіз товарів з країни;
- *політика протекціонізму* – заборона експортно-імпортних операцій як захист внутрішнього товарного ринку (Японія до початку ХХ ст.)

#### **Контрольні питання:**

1. Які відмінності між регулюванням економіки еволюційним шляхом і шоковою терапією?
2. Які особливості організації планування економіки Франції?
3. Охарактеризуйте головні моделі науково-технічного розвитку.
4. Яка специфіка механізму регулювання економіки Японії?
5. У чому специфіка регулювання науково-технічного розвитку Японії?
6. Проаналізуйте особливості регулювання соціальних процесів у Швеції.
7. Які підходи до регулювання зовнішньоекономічної діяльності використовуються в світі?

### **ЛЕКЦІЯ №1.4**

#### **ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «СТРУКТУРОУТВОРЮЮЧІ ЧАСТИНИ, ЦІЛІ, СФЕРИ ТА ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ»**

##### **План лекції**

1. Критерії створення та ознаки системи державного макроекономічного регулювання
2. Цілі та сфери державного регулювання економіки
3. Принципи державного регулювання економіки

##### **Література:**

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 75 – 86.
2. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 17 – 20.
3. Ушакова Н.Г. Державне регулювання економіки: Навчально-методичний посібник. – Х.: ХДУХТ, 2014. С. 26 – 49.

##### **ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ**

**1.** В економічній літературі визначено критерії створення системи державного макроекономічного регулювання (ДМЕР):

- *національна макроекономіка* – саморегулююча система;
- *діалектика* – створення сукупності правових актів і норм, що регламентують законодавче і виконавче державне макрорегулювання;

- *використання* – центральний апарат – галузеве управління – регіони – підприємства;
- *посилення наукового (системного) вивчення, осмислення та прогнозування його подальшого розвитку;*

#### **Ознаки ДМЕР:**

- діалектична єдність об'єктивних і суб'єктивних елементів суспільної структури;
- державне регулювання.

#### **Підсистеми ДМЕР:**

- *субстанційна* – матеріально-ресурсна база для виробництва;
- *сутнісна* – ДМЕР призначене для регулювання виробничо-господарських відносин;
- *функціональна* – ДМЕР вміщує елементи науково-інформаційного та політико-правового забезпечення і використовує їх для забезпечення одержання макроекономічних результатів за допомогою законодавчого, урядового й судового регулювання.

#### **2. Цілі державного регулювання на кожному історичному етапі залежать від багатьох чинників:**

- ступеня загального розвитку економіки;
- структури економіки на сучасному етапі та в майбутньому;
- мірі участі країни в міжнародному поділі праці.

#### **Класичний «набір» цілей державного регулювання економіки такий:**

- економічний розвиток;
- повна зайнятість;
- економічна ефективність;
- стабільний рівень цін;
- економічна свобода;
- справедливий розподіл доходів;
- економічна забезпеченість;
- збалансованість експорту та імпорту.

#### **3. До загальних принципів державного регулювання економіки належать:**

- *принцип пріоритета права над економікою* – закони регулюють економічну діяльність суспільства;
- *постійне розширення органічно взаємопов'язаних форм державного регулювання;*
- *поєднання національно-державного підходу та інтернаціонального досвіду державного регулювання в умовах реформування економіки;*
- *принцип ефективності* – суб'єкти господарювання і держава отримують доходи (ефект);
- *принцип справедливості* – перерозподіл національного доходу через податкову і пенсійну систему;
- *принцип стабільності* – регулювання рівня інфляції, стримування безробіття, підтримка економічного розвитку;
- *принцип системності державного впливу* – комплексний підхід до вирішення державних проблем;
- *принцип адекватності* – втручання держави у соціально-економічний розвиток суспільства по-необхідності;
- *принцип оптимального поєднання адміністративних та економічних важелів;*
- *принцип поступливості та етапності;*
- *принцип забезпечення єдності стратегічного і поточного державного регулювання та його оперативності.*

#### **Контрольні питання:**

1. Які основні критерії визначення державного макроекономічного регулювання?
2. Назвіть ознаки системи державного макроекономічного регулювання.
3. У чому полягають особливості субстанційної, сутнісної та функціональної структурних підсистем державного макроекономічного регулювання?
4. Від яких чинників залежать цілі державного регулювання економіки?

5. Назвіть основні складові класичного «набору» цілей державного регулювання економіки.
6. Охарактеризуйте загальні принципи державного регулювання економіки.

## ЛЕКЦІЯ №1.5

### ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ»

#### План лекції

1. Базова форма діяльності уряду
2. Захист конкуренції та перерозподіл доходу як функція державного макроекономічного регулювання
3. Завдання та форми впливу держави на економічні процеси

#### Література:

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 87 – 100.
2. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 14 – 17.

#### ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

**1.** Виокремлюють дві найважливіші функції державного регулювання:

- **забезпечення правової бази та громадського порядку;**
- **захист конкуренції:**
  - перерозподіл доходу і багатства;
  - корегування розподілу ресурсів;
  - стабілізація економіки (контроль за рівнем зайнятості та інфляції);
  - стимулювання економічного розвитку.

**2. Конкуренція** – основний регулюючий механізм у ринковій економіці.

**Досконала конкуренція** передбачає існування достатньої кількості виробників, де вплив кожного підприємства на ціноутворення не є визначальним.

**Недосконала конкуренція** виникає тоді, коли будь-який конкурент має змогу одноосібно впливати на ціни і виступає у формі олігополії і монополії.

**Олігополісти** спільно контролюють ринок, встановлюючи ціни і обсяги виробництва.

**Монополіст** може штучно обмежувати обсяги виробництва, одержуючи вищий прибуток, не покращуючи якість продукції. Це зумовлює необхідність державної антимонопольної діяльності. **Ефективною є тільки система антимонопольних законів, мета якої – захистити і посилити конкуренцію, підвищити ефективність виробництва.**

В Україні для захисту конкуренції доцільно використовувати:

- децентралізацію управління;
- зменшення кількості бар'єрів для виходу на нові ринки;
- стимулювання виходу на монополізовані ринки нових господарських суб'єктів.

Уряд також бере на себе завдання зменшити соціальну нерівність у суспільстві через: **трансферні бюджетні платежі** (види соціальної допомоги).

**3. Завданнями державних органів управління є:**

- створення умов для зайнятості працездатного населення і забезпечення соціального захисту громадян;
- захист навколишнього середовища та забезпечення раціонального природокористування;
- розширення місцевого самоврядування;
- зовнішньоекономічна діяльність та організація міждержавних відносин, створення державного валютного фонду;
- формування фінансово-бюджетної політики та її реалізації через механізм оподаткування, розподіл і перерозподіл бюджетних асигнувань;
- кредитно-грошове регулювання, контроль за грошовим обігом;

- здійснення цінової політики;
- розміщення державних контрактів на виробництво продовольства, товарів і послуг, розподіл їх відповідно до потреб та обов'язків держави;
- управління виробництвом електроенергії, розвитком енергетичної бази і забезпечення нею народногосподарських потреб;
- організація внутрішніх комунікацій, мереж і шляхів сполучення (залізничний, автомобільний, морський, річковий, повітряний транспорт), інженерних комунікацій (трубопроводи, лінії електропередач, кабельні мережі) та їх комутація в міжнародну систему відповідних мереж;
- державна підтримка підприємництва;
- здійснення заходів щодо конверсії виробництва;
- вироблення механізмів та ефективних структур щодо захисту українського ринку, стимулювання конкуренції;
- стимулювання за допомогою економічних важелів (цілевих субсидій, податкових пільг) модернізації технологій, інноваційної діяльності, освоєння нових видів продукції та послуг;
- забезпечення раціонального використання земельних ресурсів, розміщення на території держави промислових споруд, об'єктів виробничої інфраструктури, інженерних мереж;
- забезпечення достатнього рівня профілактики та охорони здоров'я населення, визначення обов'язкового необхідного обсягу медичних послуг у межах безкоштовного лікування;
- організація розвитку національної культури в державі та культур інших народів, які її населяють;
- інформування населення з питань економічної політики, духовного життя через державні ЗМІ;
- організація функціонування національної пошти та інших видів зв'язку.

***До основних форм державного регулювання належать:***

- комплексне (індикативного характеру) планування економічного та соціального розвитку;
- прогнозування розвитку народного господарства і кон'юнктури ринку;
- реалізація національних і цілевих комплексних програм;
- керування господарської діяльністю державних підприємств;
- бюджетно-податкова, грошово-кредитна та амортизаційна політика;
- система соціального захисту населення.

**Контрольні питання:**

1. Назвіть найважливіші функції уряду щодо підтримки господарської системи.
2. За рахунок розв'язання яких завдань уряд посилює та модифікує функціонування економіки?
3. Які заходи захисту конкуренції в Україні є доцільними?
4. Яких заходів повинен вжити уряд, щоб зменшити соціальну нерівність у суспільстві?
5. Що спричиняє виникнення монопольних структур?
6. У чому полягають основні завдання державних органів управління в реалізації функцій регулювання економіки?
7. Назвіть основні форми державного регулювання економіки.

**Лекція №1.6**

**ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «РОЗМЕЖУВАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗА РІВНЯМИ УПРАВЛІННЯ»**

План лекції

1. Державний рівень управління та його функції
2. Регіональний рівень управління та його функції
3. Регулювання діяльності підприємств

**Література:**

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 208 – 215.



## ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

### **1. До функцій державного рівня управління відносять:**

- реалізація за рахунок держбюджету державних програм;
- розміщення замовлення та укладання контрактів на виробництво продукції для загальнодержавних потреб;
- надання суб'єктам господарювання окремих регіонів податкових пільг;
- створення державних фондів регіонального розвитку;
- здійснення науково-технічної та освітньої діяльності;
- створення транспортної та інформаційної структури;
- розвиток високотехнологічних виробництв;
- експорт товарів з високою доданою вартістю;

### **2. До функцій регіонального регулювання економіки відносять:**

- забезпечення дотримання на підвідомчій території загальнодержавного законодавства із соціально-економічних питань;
- забезпечення виконання встановлених державою правил функціонування єдиної грошової, бюджетної та митної системи здійснення інвестиційної та податкової політики;
- сприяння виконанню загальнодержавного контракту на виробництво товарів і послуг за умови дотримання центральними органами влади зазначених у контракті зобов'язань;
- розроблення стратегії соціально-економічного розвитку регіону;

### **3. Послідовність розроблення плану на підприємствах є такою:**

- визначення попиту у продукції;
- визначення можливостей забезпечення виробництва матеріально-технічними ресурсами;
- передбачення можливості збуту продукції;
- перевірка збалансованості прийнятних обсягів з наявними потужностями і технічним забезпеченням виробництва;
- розрахунок очікуваних фінансових результатів виробництва;
- прогнозування майбутніх прибутків.

### **Контрольні питання:**

1. Чим зумовлена потреба в розмежуванні функцій державного регулювання за рівнем управління?
2. Розкрийте особливості функцій на державному рівні управління економікою.
3. Які функції управління економікою доцільно застосовувати на регіональному рівні і в чому їх сутність?
4. Яка мета розроблення плану або бізнес-плану підприємства?

## ЛЕКЦІЯ №1.7

### ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКОЮ»

#### План лекції

1. Закони та законодавчі акти, що регулюють економіку
2. Прогнозування та планування в забезпеченні державного регулювання економіки
3. Порядок і вимоги до розроблення плану
4. Соціально-економічні та науково-технічні програми реалізації економічної політики держави

#### Література:

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 216 – 225.
2. Ушакова Н.Г. Державне регулювання економіки: Навчально-методичний посібник. – Х.: ХДУХТ, 2014. С. 26 – 49.

## ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Одна з найважливіших функцій держави – *створення і регулювання правової основи її функціонування*, що передбачає прийняття законів для регулювання економічної діяльності, а також контроль за їх виконанням. Ними, зокрема, є закони, законодавчі та нормативні акти, що захищають права власності, визначають форми підприємства, умови функціонування підприємств, їхні зв'язки між собою та з державою.

Правове регулювання розвитку економіки України здійснюється через:

- прийняття законів і законодавчих актів Верховної Ради України;
- прийняття нормативних актів Уряду;
- видання указів Президента;
- видання нормативних актів Національним Банком України;
- механізм їх реалізації та контролю.

Пакет законів, що регулюють економічні відносини в Україні включає закони:

- «Про власність»;
- «Про банки і банківську діяльність»;
- «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції»;
- «Про оподаткування прибутку підприємств і організацій»;
- «Про податок на додану вартість»;
- «Про банкрутство»;
- «Про інвестиційну діяльність»;
- «Про форми власності на землю»;
- «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності»;
- «Про освіту»;
- «Про зайнятість населення»;
- «Про оплату праці»;
- «Про державне мито»;
- «Про єдиний митний тариф»;
- «Про мінімальний споживчий бюджет»;
- «Про демонополізацію економіки».

2. *План економічного і соціального розвитку* є інструментом реалізації економічної політики держави. План не може бути директивним, але і індикативним (рекомендованим).

*Програма* є планом досягнення певної мети. Якщо мета охоплює економіку загалом, таку програму можна назвати планом.

Крім загальнодержавного потрібні плани (програми) розвитку окремих галузей, господарських комплексів і регіонів. План дій (бізнес-план) повинно мати кожне підприємство. Держава, галузі і регіони повинні мати середньо- та довгострокові прогнози як складові системи планів розвитку відповідних комплексів чи регіонів.

Нині в переліку директивних (обов'язкових) мають залишатися загальнодержавні норми і нормативи, держконтракт і держзамовлення, державні інвестиції, регульовані ціни на деякі види продукції.

3. Розроблення плану повинно здійснюватися інтеграційним шляхом на основі послідовних збалансувань і взаємоузгоджень. Підготовка до розроблення плану починається зі створення інформаційної бази, що охоплює статистичні показники, а також зміни законодавства, кон'юнктуру ринку, наміри Уряду. Наявність такої інформації надасть змогу запропонувати міністерствам, відомствам і об'єднанням індикативні обсяги виробництва і державних закупівель продукції, які вони потім узгоджують з підприємствами.

Розроблення якісного плану потребує участі всіх ланок вертикальних і горизонтальних структур управлінської системи.

Одночасно з розробленням плану формується бюджет країни, який потрібно вчасно затверджувати.

4. Національні, галузеві та регіональні програми є основним засобом реалізації державної політики, пріоритетних напрямків соціально-економічного, екологічного, науково-технічного і національно-культурного розвитку України, концентрації фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів і координації діяльності підприємств, установ, організацій та громадян з метою розв'язання найважливіших загальнодержавних проблем.

Порядок розроблення прогнозів, планів і програм соціально-економічного розвитку України визначає Уряд.

Прогнози соціально-економічного розвитку України розробляються на довго-, середньо- та короткострокову перспективу виходячи з аналізу демографічної ситуації, науково-технічного потенціалу, наявності природних ресурсів, нагромадженого природного багатства, зовнішньоекономічного становища, а також стратегії економічного розвитку. Прогнози виконуються у кількох варіантах з урахуванням імовірного впливу внутрішніх і зовнішніх політичних, економічних та інших чинників, а також можливої зміни стратегії розвитку держави.

Прогнози розробляються по Україні загалом з виокремленням народногосподарських комплексів, галузей і регіонів. Прогнозується розвиток окремих суспільно значущих сфер економіки, а також кон'юнктура ринку.

Органи законодавчої та виконавчої влади використовують результати прогнозів соціально-економічного розвитку України та прогнози кон'юнктури ринку, приймаючи рішення в галузі економічної політики і розробляючи державні програми та індикативні плани.

Під час розроблення проекту програми враховуються показники роботи підприємств та організацій, розташованих на відповідних територіях. Місцеві державні адміністрації подають основні показники проектів і затверджених річних програм соціально-економічного розвитку регіонів до Міністерства економіки України.

#### **Контрольні питання:**

1. Назвіть основні чинні закони України, що використовуються в регулюванні економіки.
2. У чому полягає сутність прогнозування та планування в забезпеченні державного регулювання економіки?
3. Розкрийте особливості забезпечення розроблення плану інформаційною базою.
4. Які вимоги висуваються до розроблення плану?
5. Охарактеризуйте функції соціально-економічних і науково-технологічних програм.

### **ЛЕКЦІЯ №1.8**

#### **ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКОЮ»**

##### **План лекції**

1. Суть і класифікація методів державного регулювання економіки
2. Правові та адміністративні методи регулювання економіки
3. Економічні методи державного регулювання суспільно-господарського розвитку
4. Способи державного регулювання економіки

##### **Література:**

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 101 – 111.
2. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 20 – 22.

##### **ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ**

**1. Методи державного регулювання економіки** – способи впливу держави в особі законодавчих і виконавчих органів на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення або забезпечення умов їх діяльності відповідно до національної економічної політики.

За засобами впливу на суб'єкти ринку методи державного регулювання поділяються на дві групи: прямого і непрямого (опосередкованого) впливу.

До **методів прямого впливу** відносять:

- визначення стратегічних цілей розвитку економіки і їх відображення в індикативних та інших планах, цільових програмах;
- державні замовлення і контракти на поставки певних видів продукції, виконання робіт, надання послуг;
- державна підтримка програм, замовлень і контрактів;
- нормативні вимоги до якості і сертифікації технології та продукції;
- правові й адміністративні обмеження та заборони щодо виробництва певних видів продукції;
- ліцензування операцій з експорту та імпорту товарів, тобто зовнішньоторгівельних операцій.

Прямі методи державного регулювання економіки не передбачають створення додаткового матеріального стимулу, не загрожують фінансовими збитками і спираються на силу державної влади.

Методи **непрямого (опосередкованого) впливу** ґрунтуються на таверно-грошових важелях, визначають правила гри та впливають на економічні інтереси суб'єктів господарської діяльності. До них належать:

- податки і податкові пільги;
- регулювання цін, їх рівні та співвідношення;
- плата за ресурси, відсоткові ставки за кредит і кредитні пільги;
- митне регулювання експорту і імпорту, валютні курси та умови обміну валют.

**2. Правові методи регулювання** розвитку економіки передбачають прийняття законів і законодавчих актів Верховної Ради України, видання указів Президента, а також вироблення механізму їх реалізації і контроль.

Закони, законодавчі та нормативні акти визначають об'єкт і зміст регулювання, відповідальність юридичних і фізичних осіб у разі їх невиконання. Закони виконують функцію довгострокового правового регулювання, а укази і нормативні акти – короткострокового або оперативного.

Пакет законів, що регулюють економічні відносини в Україні включає закони:

- «Про власність»;
- «Про банки і банківську діяльність»;
- «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції»;
- «Про оподаткування прибутку підприємств і організацій»;
- «Про податок на додану вартість»;
- «Про банкрутство»;
- «Про інвестиційну діяльність»;
- «Про форми власності на землю»;
- «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності»;
- «Про освіту»;
- «Про зайнятість населення»;
- «Про оплату праці»;
- «Про державне мито»;
- «Про єдиний митний тариф»;
- «Про мінімальний споживчий бюджет»;
- «Про демонополізацію економіки».

**Адміністративні методи регулювання** ринку – пряме державне управління, що базується на стилі державної влади і поділяються на засоби заборони, дозволу і примусу.

**3. Економічні методи регулювання** – це система прийомів і способів прямого впливу та його напряду на суспільно-господарський розвиток з дотриманням вимог економічних законів за певних товарно-грошових відносин і з використанням інших економічних важелів для досягнення високих економічних результатів.

До економічних методів регулювання належать:

- прогнозування;
- планування;
- програмування;

- матеріальне стимулювання і санкції;
- фінансування і кредитування;
- заробітна плата;
- собівартість;
- прибуток,
- ціна

**4.** Способи державного регулювання економіки включають:

- автоматичні регулятори;
- антициклічне регулювання;
- державне програмування.

*Автоматичні регулятори* – сукупність важелів, що пов'язані з економічною діяльністю держави і діють автономно незалежно від актів державної політики (оподаткування, допомога безробітним).

*Антициклічні регулятори* – сукупність важелів фіскальної (бюджетної) та кредитної політики (державні закупки, державні капіталовкладення, трансферні платежі, регулювання податкових ставок, правил і норм амортизації основного капіталу).

*Державне середньо- і довгострокове програмування* – складення центрального плану для економіки загалом.

#### **Контрольні питання:**

1. Що розуміють під методами державного регулювання економіки?
2. На які групи поділяються методи державного регулювання за формами впливу на суб'єкти ринку?
3. Назвіть найсуттєвіші відмінності між адміністративними і економічними методами державного регулювання.
4. У чому особливості правових і адміністративних методів регулювання економіки?
5. Що таке економічні методи регулювання?
6. Охарактеризуйте основні способи державного регулювання економіки.

## **РОЗДІЛ 2. «НОРМИ І ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ»**

### **Лекція №2.1**

#### **ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «НОРМИ І НОРМАТИВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ»**

##### **План лекції**

1. Система соціально-економічних норм і нормативів та принципи їх розрахунку
2. Схема визначення основних параметрів нормативного планування соціальної інфраструктури
3. Економіко-екологічні норми та нормативи державного регулювання природокористування

#### **Література:**

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 112 – 121.

##### **ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ**

**1. Соціально-економічні норми і нормативи** – один із найважливіших засобів державного регулювання. Вони є базовими елементом при розробленні територіальних планів, а також при обґрунтуванні плану розвитку країни загалом.

Система соціально-економічних норм і нормативів, що регулюють процес споживання, охоплює норми і нормативи:

- споживання товарів;
- споживання послуг;

- розвитку матеріальної бази соціальної інфраструктури;
- економіко-екологічні.

Розрахунок нормативів споживання платних послуг базується на двох **принципах**:

- вибір основного чинника, що визначає розмір потреб у певному виді послуг;
- облік демографічних характеристик населення країни.

Для розроблення нормативів споживання товарів і платних послуг використовуються методи:

- **нормативний** – мінімальні норми харчування, забезпеченості товарами тривалого використання, нормативи розвитку мережі установ комунально-побутового та соціально-культурного обслуговування населення, забезпечення навчальними, медичними і культурними закладами, нормативи забезпеченості житловою площею, комунальними послугами, нормативи споживання газу, електроенергії, води;
- **статистичний** – аналіз динамічних рядів показників доходів населення і споживчих витрат;
- **емпіричний** – використання матеріалів соціологічних досліджень для формування рівня раціонального споживання платних послуг;

**2.** Загальна схема визначення основних параметрів нормативного планування соціальної інфраструктури передбачає використання таких даних:

- чисельність населення, його динаміка, віковий склад на початок і на кінець розрахункового періоду загалом по території та за її підрозділами, а також види поселень;
- наявність об'єктів невиробничої сфери на початок розрахункового періоду в усіх територіальних підрозділах регіону, а також її умовне якісне оцінювання;
- обсяги введення в дію об'єктів невиробничого призначення на початковій стадії розрахункового періоду загалом по регіону, за його підрозділами і видами поселень;
- розміри вибуття об'єктів матеріальної бази соціальної інфраструктури, у тому числі в попередні роки та за прогнозом;
- нормативна частина кошторисної вартості будівництва об'єктів соціальної інфраструктури, яку розробляють головні організації;
- обґрунтований облік стану та прогнозу розвитку конкретної галузі соціальної сфери, характерної для певного територіального підрозділу.

Систему нормативних параметрів розвитку матеріальної бази соціальної інфраструктури формують поетапно. Спочатку розробляють її галузеву структуру, далі за кожною галуззю невиробничої сфери аналізують можливості будівництва об'єктів соціального призначення.

У системі соціально-економічних нормативів **галузеву структуру** та **перелік нормативних показників** формують у такому вигляді:

- торгівля та громадське харчування – торгівельна площа магазинів, посадочні місця в закладах громадського харчування;
- побутове обслуговування – робочі місця на підприємствах побуту, потужність підприємств хімчистки та пралень;
- зв'язок – підприємства зв'язку;
- народна освіта – навчальні заклади;
- охорона здоров'я;
- фізкультура і спорт – спортивні зали, басейні та спортивні майданчики;
- туризм і відпочинок – пансіонати, турбази і бази відпочинку;
- культура – клуби, бібліотеки, театри та кінотеатри;
- житлово-комунальне господарство – квартири та індивідуальні будинки, водоспоживання і водовідведення, тепло-, електро- та газопостачання, готелі;
- пасажирський транспорт.

**3.** Економіко-екологічне нормування здійснюється з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Згідно зі ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» **діюча система екологічних нормативів** включає:

- нормативи екологічної безпеки (гранично допустимі концентрації (ГДК) забруднюючих речовин на навколишньому природному середовищі, гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного, радіаційного впливу на навколишнє середовище, гранично допустимий вміст шкідливих речовин у продуктах харчування, гранично допустимі викиди у навколишнє середовище забруднюючих речовин, рівні шкідливого впливу фізичних і біологічних факторів);

- нормативи використання природних ресурсів;

- нормативи платежів і тарифів за використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища.

В Україні розроблено і діють нормативи ГДК майже для 900 хімічних сполук. Повітря в містах містить 39 забруднюючих речовин.

Рівень екологічної безпеки фізичного впливу на навколишнє середовище визначається нормативами гранично допустимих рівнів акустичного, електромагнітного, теплового, світлового та інших видів забруднення.

### **Контрольні питання:**

1. Які основні складові системи соціально-економічних норм і нормативів?
2. На чому ґрунтуються принципи розрахунку нормативів споживання товарів і надання платних послуг?
3. Проаналізуйте методи розроблення нормативів споживання товарів і надання платних послуг.
4. Назвіть основні етапи формування системи нормативних параметрів розвитку матеріальної бази соціальної інфраструктури.
5. Охарактеризуйте норми і нормативи, які використовують у регулюванні соціального розвитку.
6. У чому полягає особливість використання економіко-екологічних норм і нормативів у державному регулюванні окремих сфер природокористування?

## **Лекція №2.2**

### **ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ – ГОЛОВНИЙ ЗАСІБ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ»**

#### **Література:**

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 122 - 127.
2. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 42 – 46.

#### **ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ**

Провідне місце в системі регулювання економіки держави, створення сприятливого фінансового середовища, забезпечення макроекономічної рівноваги в економіці належить бюджету.

*Державний бюджет* – річний план державних видатків і джерел їх покриття.

Через бюджет здійснюється фінансування заходів економічного і соціального розвитку, що мають загальнодержавне значення, а також стосуються міждержавних відносин. За його допомогою перерозподіляється частина фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними одиницями України з метою вдосконалення структури суспільного виробництва і забезпечення соціальних гарантій населенню.

Бюджетні відносини мають таку структуру:

- між державою і підприємствами в процесі мобілізації доходів, накопичень і фінансувань з бюджету;
- між державою і населенням у процесі розподілу і перерозподілу національного доходу;
- між ланками бюджетної системи при бюджетному регулюванні.

Залежно від адміністративно-територіального строю управління конкретної країни бюджети поділяються на:

- центральні;
- регіональні;
- місцеві.

Міністерство фінансів забирає більшу частину податків і зборів до центрального бюджету.

Центральний бюджет приймається Верховною Радою України, місцеві бюджети – парламентами відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Методи бюджетного впливу включають:

- бюджетні норми і нормативи;
- бюджетні стимули;
- податкові стимули;
- бюджетні резерви;
- бюджетні санкції;
- бюджетне планування і прогнозування.

Бюджет як важливий метод державного регулювання дістав законодавче закріплення в Законі «Про бюджетну систему України», в якому передбачається перерозподіл ВВП через державний і місцеві бюджети в територіальному та галузевих аспектах, а також між окремими соціальними групами населення.

До найважливіших показників, що характеризують бюджет, є:

- частка коштів, що щомісячно розподіляється через бюджет, у ВВП і чистому національному продукті країни;
- покриття бюджетних видатків доходами – дефіцит або надлишок надходжень порівняно з витратами;
- структура бюджетних видатків, зокрема частка на господарські, соціальні, оборонні цілі, на обслуговування державного боргу в загальній сумі видатків.

#### **Контрольна питання:**

1. Що таке державний бюджет?
2. Яке призначення державного бюджету в регулюванні економічних відносин в країні?
3. Яка структура бюджетних відносин?
4. На які рівні поділяються бюджетні відносини?
5. Назвіть методи бюджетного впливу на економіку.
6. Який Закон України визначає методологію використання бюджету?
7. Назвіть та охарактеризуйте найважливіші бюджетні показники.

### **ЛЕКЦІЯ №2.3**

#### **ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ФУНКЦІЇ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН»**

#### **Література:**

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 127 – 132.

#### **ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ**

**Місцеві бюджети** – сукупність економічних відносин, які сприяють територіальному перерозподілу національного доходу та забезпечують створення фінансової бази місцевих рад.

**Місцеві бюджети** – це балансові рахунки доходів і витрат, які мобілізуються і витрачаються на відповідній території.

Водночас місцеві бюджети слід розглядати як важливу фінансову категорію, основу якої становить система фінансових відносин, а саме:

- відносин між місцевими бюджетами і господарськими структурами, що функціонують на певній території;



- відносини між бюджетами і населенням певної території, що склалася при мобілізації і витрачання коштів місцевих бюджетів;
- відносини між місцевими бюджетами різних рівнів щодо перерозподілу фінансових ресурсів;
- відносини між місцевими бюджетами і державним бюджетом.

Місцеві бюджети є фінансовою базою органів місцевого самоврядування та вирішальним фактором регіонального розвитку. Наявність місцевих бюджетів закріплює економічну самостійність місцевих органів самоврядування, що передбачено Конституцією і Законом України «Про місцеве самоврядування» від 27.05.97 р., активізує господарську діяльність, дає змогу їх розвивати інфраструктуру на підвідомчій території, розширювати економічний потенціал регіону, виявляти і використовувати резерви фінансових ресурсів.

Із загальнодержавного бюджету фінансуються 2/3 усіх витрат.

**Економічна сутність** місцевих бюджетів виявляється в їх призначенні, а саме:

- у формуванні грошових фондів, які є фінансовим забезпеченням діяльності місцевих органів влади;
- розподілі і використанні цих фондів між галузями народного господарства;
- контролі за фінансово-господарською діяльністю підприємств та організацій, підвідомчим цим органам влади.

Відповідно до Закону України «Про бюджетну систему України» від 29.06.95 р., бюджетна система нашої держави складається з державного бюджету, бюджету АР Крим та місцевих бюджетів. До місцевих відносять бюджети::

- областей;
- міст республіканського підпорядкування;
- міст районного підпорядкування;
- районів (у містах);
- сільські та селищні.

**Бюджет області** – регіональний бюджет, бюджети районів і міст обласного підпорядкування.

**Бюджет району** – районний бюджет, бюджет міст районного підпорядкування, селищні та сільські бюджети.

Міжбюджетні відносини в Україні містять такі елементи:

- **власні доходи** – доходи, що належать місцевому органу влади, формуються на підвідомчій йому території на основі рішень цього органу;
- **закріплені доходи** – доходи, повністю або певною частиною на довгостроковій основі закріплюються за тим чи іншим бюджетом%
- **регулюючі доходи** – доходи, які на пайовій основі розподіляються між усіма ланками бюджетної системи України;
- нормативи відрахувань від регулюючих доходів;
- дотації,
- субвенції;
- субсидії,
- внески до державного бюджету України;
- бюджетні позички;
- міжбюджетні взаєморозрахунки.

**Контрольні питання:**

1. Що таке місцеві бюджети та яка їх роль у регулюванні фінансових відносин?
2. У чому економічна сутність місцевих бюджетів?
3. Які бюджети відносяться до обласних?
4. Які елементи містять міжбюджетні відносини в Україні?

## ЛЕКЦІЯ №2.4

### ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ПОДАТКИ ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ»

#### Література:

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 132 – 141.
2. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 46 – 50.

#### ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

**Податки** - обов'язкові платежі на користь держави.

Податки виступають важливим інструментом макроекономічного регулювання економіки, перерозподілу ВВП на цілі економічного розвитку і соціальних гарантій населенню, розвитку науки, освіти, охорони здоров'я, культури, забезпечення прав людини в державі. Тому умовою успішного функціонування економіки держава має стати ефективна податкова система.

Класифікація податків:

- **прямі** – залежать від розміру доходу платника податків або об'єкту оподаткування;
- **непрямі** – входять до вартості товарів (акциз, ПДВ, мито).

Принципи оподаткування:

- **фіскальна** – забезпечення держави необхідними фінансовими ресурсами;
- **стимулююча** – податкові пільги стимулюють виробництво найнеобхідніших видів продукції, а також впровадження досягнень науково-технічного прогресу;
- **регулююча** – через податки і податкові пільги держава впливає на виробництво, розподіл, обмін і споживання, залишаючи у розпорядженні платника податків більшу чи меншу частину його доходу.

Податки зменшують фінансові можливості підприємця як покупця засобів виробництва і особливого товару – робочої сили. Оподаткування прибутку потенційно зменшує виробниче споживання. Податки на заробітну плату скорочують потенційні можливості особистого споживання та вирівнюють доходи.

Застосовуючи гнучку і всеохоплюючу систему податків, держава може впливати на реалізацію суспільного продукту, темпи нагромадження капіталу і технічного оновлення виробництва, а також регулювати темпи економічного розвитку, формування пропорцій і структури суспільного виробництва. Частина ВВП, що вилучається за допомогою податків, є фінансовою основою державного регулювання господарських відносин.

Податки впливають за зміну структури попиту та споживання. Вони не лише дещо корегують, а й вирівнюють виробничий та особистий попит і споживання.

#### Контрольні питання:

1. Що таке податок?
2. Яка роль податків в процесі державного регулювання економіки?
3. Назвіть види податків.
4. Назвіть та розкрийте сутність принципів оподаткування.
5. Який вплив здійснюють податки на регулювання економічних процесів в країні?

## ЛЕКЦІЯ №2.5

### ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН І ФОНДОВОГО РИНКУ»

#### План лекцій

1. Ціни й сутність цінового регулювання
2. Державне регулювання цін
3. Державне регулювання фондового ринку

#### Література:

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 141 – 150.
2. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 53 – 61.
3. Ушакова Н.Г. Державне регулювання економіки: Навчально-методичний посібник. – Х.: ХДУХТ, 2014. С. 169 – 183.

#### ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

##### 1. *Ціна* – це грошове вираження вартості товарів, послуг та ресурсів.

Ціна є найпоширенішою економічною категорією. За допомогою цін вимірюють економічні показники обсягів виробництва і споживання, основних і оборотних фондів.

Ціна є загальним регулятором суспільного відтворення, який впливає на діяльність суб'єктів господарювання разом з іншими регуляторами, що їх застосовує держава (податками, відсотками, ставками, валютним курсом, дотаціями). Рух ринкових цін під впливом співвідношення попиту і пропозиції є основою, вхідним моментом дії ринкового механізму регулювання суспільного відтворення.

##### **Види цін:**

- оптові;
- роздрібні;
- закупівель;
- кредитні;
- преїскурантні (ціни у довідниках).

##### **Функції ціни:**

- *вимірювально-інформаційна* – з допомогою цін вимірюються різні за натуральною формою ресурси і витрати;

- *розподільча* – розподіл вартості ВВП, національного доходу, відшкодування витрат, утворення доходів і нагромадження у галузях, регіонах, на підприємствах, а також позначаються на формуванні доходів окремих соціальних прошарків і груп населення;

- *стимулююча* – за допомогою цін заохочуються підприємства, що мають кращі кінцеві результати, випускаючи продукцію вищої якості, що користується підвищеним попитом, підприємства заохочуються й вищою ціною.

- *орієнтувальна* – сигнал доцільності передавання ресурсу з однієї лінії виробництва на іншу; якщо ціна продукту *A* підвищується порівняно з ціною продукту *B*, це свідчить, що певну частину ресурсів доцільно використати для виробництва продукту *A*.

- *зрівноважувальна* – здатність конкурентних сил пропозиції і попиту встановити ціни на рівні, на якому рішення про купівлю і продаж синхронізуються.

2. Класична економічна теорія розглядає вільне ринкове ціноутворення як основний елемент підтримки рівноваги між попитом і пропозицією. Однак ідеальної загальної та повної свободи ціноутворення ніколи не було.

Як свідчить історія, ще в минулому столітті деякі держави намагалися контролювати ціни. За останні 150 років вдавалися до таких заходів з метою регулювання цін:

- встановлювали тарифи на послуги залізничного транспорту, пошти, телеграфу;
- створювали державні монополії на «акційні» товари;
- продавали продовольчі товари з державних запасів у неврожайні роки;

- запроваджували сприятливу митну політику та непряме оподаткування.

Заходи впливу на ціноутворення стали невід'ємними складовими системи державного регулювання економіки. Державне регулювання цін може мати **законодавчий, адміністративний та економічний** характер. Ухвалені парламентами закони утворюють правову основу відносин між суб'єктами господарювання, а також між ними і державою у сфері ціноутворення.

Втручання держави у процеси ціноутворення передбачає **спостереження за рівнем цін**. Цим займаються центральні статистичні управління, а також соціальні партнери (науково-дослідні центри профспілок, спеціальні комісії за завданням владних органів, міжнародні організації).

Основна мета такого спостереження – визначити рівень збільшення вартості життя для розрахунку індексу щорічного номінального підвищення заробітної плати і пенсій, а також для з'ясування впливу підвищення цін на витрати виробництва та національну конкурентоспроможність.

Щоб запобігти неконтрольованому підвищенню цін, держава повинна їх регулювати переважно через *економічні важелі, податкову, фінансову-бюджетну, кредитну, валютну її митну політику, а також встановленням цін на продукцію підприємств-монополістів*.

Політика цінового регулювання може здійснюватися шляхом встановлення відповідної системи ціноутворення з урахуванням динаміки інфляції, рівня конкуренції та монополізації виробництва, соціальної політики.

**3.** В Україні фондовий ринок ще не набув ознак традицій та правил роботи, що зумовлюють необхідність приведення в дію системи ефективного його регулювання зі сторони держави. Система регулювання фондового ринку має охоплювати всіх учасників і забезпечувати здійснення ними діяльності відповідно до встановлених правил.

Рівні фондового ринку:

- органи державного управління;
- організації, створені учасниками ринку цінних паперів (асоціації, фондові біржі).

В Україні система регулювання фондового ринку пройшла два етапи:

- **1991-1995** – головним регулюючим органом є Міністерство фінансів, що проводило роботи зі створення фондового ринку, займалося його нормативно-методичним забезпеченням, реєстрацією і обліком випуску цінних паперів підприємств, реєстрацією інформації про відкритий випуск акцій;

- **1995-...** – 12.06.1995 р. прийнято Указ Президента України «Про державну комісію з цінних паперів та фондового ринку». З метою забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо цінних паперів і функціонування фондового ринку, а також координації діяльності міністерств створена Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

**Контрольні питання:**

1. Що таке ціна?
2. Розкрийте сутність економічного змісту ціни.
3. Назвіть види цін?
4. Які функції виконують ціни?
5. Як намагалися регулювати ціни у минулому столітті?
6. Що таке і яка сутність спостереження за цінами?
7. Назвіть етапи розвитку фондового ринку в Україні.

## ЛЕКЦІЯ №2.6

### ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДЕРЖАВНЕ ЗАМОВЛЕННЯ, МИТО, КВОТИ І ЛІЦЕНЗІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ»

#### План лекцій

1. Державне замовлення як інструмент регулювання виробництва
2. Мито і митні податки в системі державного регулювання
3. Квоти й ліцензії в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності

#### Література:

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 150 – 159.
2. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 50 – 53.

#### ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Одним з ефективних регуляторів прямої дії на виробництво є *державне замовлення* – завдання на виготовлення, поставку промислової, соціальної та сільськогосподарської продукції, продовольчих і непродовольчих товарів народного споживання, виконання робіт і надання послуг за номенклатурою та в обсягах, що забезпечують реалізацію державних і міждержавних цільових програм, виконання міжурядових угод і створення державних резервів.

Державні замовлення координуються постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок формування та розширення державних замовлень на поставку продукції для державних потреб і контролю за їх виконанням» від 29.02.96 р.

Формування державних замовлень і координаційну роботу щодо їх розміщення покладено на Міністерство економічного розвитку, яке узагальнює заявки, що надходять від потенційних державних замовників, за обсягами продукції та їх вартістю і подає їх до Міністерства фінансів. Воно попередньо оцінює можливості державного бюджету стосовно фінансування державних замовлень. Крім того, Міністерство економічного розвитку зобов'язане розробити пропозиції щодо залучення позабюджетних джерел до фінансування державних замовлень на поставку продукції.

Державне замовлення як засіб державного регулювання охоплює підприємства всіх форм власності. Вони можуть подавати до органів державної виконавчої влади, які формують державне замовлення, пропозиції щодо внесення їх продукції до державного замовлення.

Потенційними державними замовниками є міністерства, інші центральні органи державної виконавчої влади, міські державні адміністрації, державні організації та установи, тобто всі суб'єкти управління, які відповідають за виконання державних і міждержавних цільових програм.

Контроль за виконанням державних замовлень здійснюють замовники та Міністерство економічного розвитку. Основним документом, що визначає права та обов'язки сторін щодо виконання державного замовлення, є державний договір – *контракт*.

2. Державне регулювання відкритості економіки та її економічної безпеки спирається на такі засоби, як мито і митні податки.

**Мито** – податок, що встановлюється на імпорتنі, а в окремих випадках і на експортні товари.

#### Види мита:

- *фіскальне* – встановлюється на товари національного виробництва;
- *протекціоністське* – встановлюється на імпорتنі товари для захисту внутрішнього ринку.

#### Мета встановлення мита:

- захист національного ринку;
- збільшення обсягів національного виробництва;
- збільшення споживання товарів національного виробництва;
- поповнення національного бюджету;
- створення конкуренції між іноземними і національними товаровиробниками;
- зменшення витрат на закупівлю імпортованих товарів;

- зниження цін на імпортовані товари;

До **митних податків** відносять:

- **прикордонний** – ним оподатковуються товари при перетині кордонів;
- **збори** – оформлення документів на митниці;

Механізм **митного регулювання** в Україні регламентується Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» і «Про єдиний митний тариф».

У Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» сформульовані принципи митного регулювання.

Закон України «Про єдиний митний тариф» базується на визнаних світом нормах і передбачає дотримання загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і правил митної справи.

**3.** До найпоширеніших інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності відносять квоти і ліцензії.

**Ліцензія експортна (імпортована)** – оформлене належним чином право на експорт (імпорт) товарів або валюти з метою інвестування чи кредитування протягом встановленого терміну.

Загальноприйнятими є такі ліцензії:

- **відкрита** (індивідуальна) – дозвіл на експорт (імпорт) товару протягом певного проміжку часу (щонайменше на один місяць) з визначенням його загального обсягу;
- **генеральна** – відкритий дозвіл на експортні (імпортовані) операції щодо певного товару з певною країною (групою країн) протягом періоду дії режиму ліцензування стосовно цього товару;
- **разова** (індивідуальна) – разовий дозвіл, що має плановий характер і видається для здійснення кожної операції конкретним суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності на період, не менший за необхідний для здійснення експортної (імпортованої) операції. В разовій ліцензії зазначається кількість товару, що експортується (імпортується), його вартість, країна походження і призначення, а в деяких випадках – ще митний пункт, через який має ввозитись (вивозитись) товар.

**Квота експортна (імпортована)** – обмежений обсяг певної категорії товарів, який дозволено експортувати з території країни (або імпортувати на територію країни) протягом певного часу і який має натуральне і вартісне вираження.

**Види квот:**

- **глобальні** – встановлюються на товар без зазначення конкретної країни (груп країн), куди товар експортується або з яких імпортується;
- **групові** – встановлюються на товар з зазначенням країн, куди товар експортується або з яких він імпортується;
- **індивідуальні** – встановлюються на товар з зазначенням конкретної країни, куди товар може експортується або з якої він може імпортується.

Імпортовані квоти вводяться з метою захисту вітчизняних виробників від іноземної конкуренції та зменшення обсягів імпорту для поліпшення торговельного балансу. Застосування імпортованих квот дає результати, подібні до ефекту від митних тарифів, однак існують певні відмінності.

Квотування і ліцензування імпорту впливають на державні доходи інакше, ніж установлення мита. Якщо мито є джерелом бюджетних надходжень, то квоти та ліцензії становлять державний дохід лише тоді, коли вони продаються; якщо квоти та ліцензії розподіляються безкоштовно, виграє імпортер; якщо квоти і ліцензії продаються, держава отримує у вигляді доходу частину різниці між ціною товару на світовому ринку і ціною на національному ринку.

**Контрольні питання:**

1. Яке значення державного замовлення для регулювання виробництва?
2. Назвіть види мита та митних податків.
3. Назвіть та охарактеризуйте види ліцензій та квот.
4. Яку роль відіграють квоти і ліцензії у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності?

## РОЗДІЛ 3. «СФЕРИ ТА ОБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ»

### ЛЕКЦІЯ №3.1

#### ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

##### План лекції

1. Виробнича діяльність як сфера державного регулювання
2. Регулювання міжгалузевих і міжрегіональних пропорцій
3. Державна підтримка малого підприємництва

##### Література:

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 160 – 169.
2. Третьяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 81 – 87.
3. Ушакова Н.Г. Державне регулювання економіки: Навчально-методичний посібник. – Х.: ХДУХТ, 2014. С. 141 – 155.

##### ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

###### 1. Державним регулюванням доцільно охопити:

- виробництво товарів і послуг;
- соціальну сферу;
- ринок праці;
- фінансово-кредитні відносини;
- виробничу, ринкову та соціальну інфраструктуру;
- інноваційну діяльність;
- підтримку малого підприємництва;
- природокористування.

Державне регулювання виробництва здійснюється на основі таких *методів*:

- прогнози розвитку народного господарства;
- кредити;
- податки;
- система амортизації;
- мито;
- ліцензії і квоти;
- державні замовлення.

Основою застосування цих методів є поєднання *засобів бюджетно-фінансового, податкового, цінового, зовнішньоекономічного регулювання, а також цільових комплексних програм.*

*Державне регулювання виробничої діяльності* – процес застосування державою заходів для стимулювання діяльності виробничих підприємств усіх форм власності.

Заходи державного впливу можна визначити як *економічну політику*.

*Основна мета державного регулювання виробничої діяльності* – збільшити обсяги суспільного виробництва, підвищити його ефективність, посилити соціальну спрямованість.

Ефективність виробництва забезпечується такими засобами:

- інтенсифікацією;
- впровадженням досягнень науки і техніки;
- підвищенням якості продукції;
- раціональним використанням факторів виробництва (матеріальних, трудових, фінансових, природних);
- удосконаленням системи управління і планування;

- поліпшенням організації праці та виробництва;
- зміною галузевої структури економіки;
- раціональним розміщенням підприємств і виробництв на території країни;
- розвитком зовнішньоекономічних зв'язків.

2. Під постійним контролем держави мають перебувати найважливіші міжгалузеві пропорції, передусім співвідношення добувних і переробних галузей.

Для гармонійного розвитку всієї економічної системи вирішального значення набуває забезпечення державного збалансованого розвитку для найважливіших галузей матеріального виробництва – промисловості і сільського господарства.

Теоретично пропорції між *промисловістю і сільським господарством* визначаються такими чинниками:

- загальним рівнем розвитку продуктивних сил в країні;
- рівнем забезпеченості потреб сільського господарства в машинах, механізмах, устаткуванні, реманенті, мінеральних добривах, гербіцидах, меліоративній техніці;
- потребами сільської місцевості і сільського господарства в тепло- та електроенергії;
- потребами в переробці, зберіганні та доведенні продукції сільського господарства і харчової промисловості до споживача.

Високий загальний рівень розвитку продуктивних сил суспільства дає змогу досягти порівняно невеликої частки зайнятих у сільському господарстві за достатніх обсягів виробництва продукції.

За даними міжгалузевого балансу виробництва і розподілу продукції в народному господарстві, аграрний сектор економіки споживає лише 2-3% продукції машинобудування, продукції хімічної та нафтохімічної галузей, електро- і теплоенергетики.

***Економічна політика держави на галузевому рівні передбачає такі напрями:***

- посилення соціальної орієнтації виробництва в кожній галузі;
- формування ефективної структури виробництва в окремих комплексах і галузях шляхом обмеження розвитку сировинних та напівфабрикатних виробництв, що мають закінчений технологічний цикл і поліпшують використання власного природноресурсного потенціалу;
- науково-технічне обслуговування виробництв, впровадження ефективних і екологічно безпечних технологій, підвищення якості і технологічного рівня продукції та матеріалів, що виробляються, освоєння їх прогресивних видів, які були б конкурентоспроможними на зовнішньому ринку й замінювали імпортні товари;
- розвиток виробництв задля задоволення потреб власної міжгалузевої кооперації, підвищення збалансованості економіки та зменшення зовнішньоекономічної залежності України.

3. ***Мале підприємництво*** – будь-яка господарська (господарська, виробнича, фінансово-кредитна, науково-дослідна, інноваційна, інвестиційна, інформаційна, торгівельно-посередницька) діяльність, що здійснюється малими організаційно-правовими формами, де середня чисельність працівників не перевищує :

- у промисловості та будівництві – 100 осіб;
- на транспорті – 100 осіб;
- у сільському господарстві – 60 осіб;
- у науково-технічній сфері – 60 осіб;
- в оптовій торгівлі = 50 осіб;
- у роздрібній торгівлі та побутовому обслуговуванні населення – 50 осіб;
- в інших галузях – 50 осіб.

З наукового погляду розвиток малого підприємництва розглядається як базовий процес, що має забезпечити реальні структурні зрушення, покращити ринкові відносини, підвищити ефективність та соціальну орієнтованість виробництва.

***Основні переваги***, що визначають роль і місце малого підприємництва у структурі економіки України:

- реалізація суб'єктами підприємництва (юридичними та фізичними особами) своїх здібностей, власного майна, ініціативи, вільного ринкового вибору;



- підвищення рівня мотивації праці;
- швидка окупність витрат та інвестицій;
- створення широких можливостей для насичення ринку товарами та послугами;
- збільшення кількості робочих місць;
- краще використання потенціалу підприємств, місцевих ресурсів;
- гнучка перебудова виробництва відповідно до вимог ринку;
- розширення експортних можливостей України.

#### **Держава зобов'язана:**

- визначати загальні принципи, пріоритетні напрями і методи державної підтримки малого підприємництва;
- встановлювати порядок створення і діяльності органів державної влади щодо державної підтримки;
- розроблювати і реалізувати державні програми розвитку та підтримки малого підприємництва;
- встановлювати пільги для суб'єктів малого підприємництва щодо податків та інших платежів до державного бюджету та позабюджетних фондів.

#### **Основу системи державного регулювання і підтримки малого підприємництва становлять:**

- Закон України «Про підтримку малого підприємництва»;
- формування раціональної організаційної структури органів державного управління і місцевого самоврядування, які відповідають за розвиток підприємництва;
- надання допомоги приватним підприємствам щодо аналізу їх діяльності, підготовки бізнес-планів, інвестиційних проектів;
- сприяння взаємодії великих, середніх і малих підприємств, банків і інших фінансово-кредитних установ у реалізації великих державних програм і проектів;
- розроблення державної програми і підтримка малого підприємництва та відповідної інфраструктури в Україні;
- створення і розвиток вузлів ринкової інфраструктури: товарних і фондових бірж, бірж робочої сили, комерційних банків, телекомунікаційних систем, інформаційно-консультаційних фірм.

#### **Контрольні питання:**

1. Які сфери охоплює державне регулювання?
2. Назвіть методи державного регулювання виробництва.
3. Яка сутність та мета державного регулювання виробництва?
4. Якими засобами забезпечується ефективність виробництва?
5. Чим зумовлюється міжгалузеве співвідношення?
6. Чим визначаються пропорції між промисловістю і сільським господарством?
7. Що передбачає економічна політика держави на галузевому рівні?
8. Що таке мале підприємництво і за якими критеріями воно визначається?
9. Назвіть переваги малого підприємництва в економіці країни.
10. Що зобов'язана робити держава для підтримки малого підприємництва?

### **ЛЕКЦІЯ №3.2**

#### **ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСІВ І ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

##### **План лекції**

1. Фінансові ресурси як сфера державного впливу
2. Державний вплив на інноваційну діяльність, науку і науково-технічний прогрес
3. Державне регулювання іноземних інвестицій

#### **Література:**

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 169 – 178.

## ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. За своєю сутністю фінансові ресурси є грошовим вираженням, грошовою формою виробничих відносин, важливим результатом формування економіки і водночас необхідним, безумовним джерелом їхнього розвитку. **Фінансові ресурси** складаються з грошових доходів, амортизаційних відрахувань та інших коштів, що утворюються в процесі суспільного відтворення.

За обсягом фінансові ресурси перевищують національний дохід. Вони охоплюють увесь додатковий продукт, значну частину необхідного продукту та амортизаційні відрахування.

На обсяг фінансових ресурсів впливають:

- динаміка та обсяг національного доходу;
- динаміка виробничих витрат;
- маса товарів і послуг, що підлягають оподаткуванню;
- видова структура основного капіталу;
- масштаби введення в дію та вибуття основних фондів;
- норма амортизації;
- діюча система цін;
- структура виробництва;
- фонд оплати праці та його структура;
- ставки відрахувань на соціальне страхування, до пенсійного фонду.

До уваги слід брати також загальний зовнішньоторгівельний оборот і сальдо експорту-імпорту, курс національної валюти, співвідношення між цінами внутрішнього та світових ринків.

**2. Інновація** – це виробничий фактор, що впливає на формування продуктивності суспільного виробництва й обсягу ВВП в тривалій перспективі.

Всі країни прагнуть до розроблення і реалізації державної інноваційної політики. Вплив держави має бути спрямований на максимальну підтримку власного інноваційного потенціалу, провідних наукових і конструкторських центрів, а також на забезпечення реалізації науково-технічної політики, що відповідає світовому рівню.

Механізм створення та поширення нововведень має три загальні складові:

- система державної підтримки фундаментальних і пошукових досліджень;
- різні форми та джерела фінансування і непрямого стимулювання досліджень;
- підтримка малого інноваційного підприємництва.

До стимулів **державного регулювання в науковій та науково-технічній діяльності** належать:

- кредити, податкові та амортизаційні пільги;
- коригування антимонопольного законодавства;
- інформаційно-консультативна політика.

До **системи стимулів інноваційного процесу** входять комплексно-правові законодавчі норми, а саме:

- промислове охоронне право приватної та інтелектуальної власності;
- законодавче закріплення інтелектуальної власності та правове регулювання її використання.

Ефективною формою державного втручання в інноваційну діяльність є **створення за участю держави вузівсько-промислових дослідних центрів**.

3. Особливістю сучасних міжнародних економічних відносин є розширення міжнародного руху капіталів порівняно з традиційною формою – міжнародною торгівлею.

Політика залучення іноземних інвестицій має знаходитися під постійним державним контролем.

Види іноземних інвестицій:

- **підприємницькі:**

- **прямі** – вкладення капіталу для створення власного виробництва або покупки контрольного пакета акцій місцевої компанії;

- **портфельні** – вкладення в акції місцевих компаній, які недостатні для встановлення контролю (10%);
- **позичкові**.

Рівень інвестицій як національних, так і іноземних, істотно впливає на процес розширеного відтворення, а отже, на обсяг національного доходу суспільства і залежить від цілої низки факторів:

- очікуваної норми прибутку або рентабельності передбачуваних капіталовкладень;
- наявності можливостей для капіталовкладень;
- рівень оподаткування і податковий клімат у регіоні;
- рівень інфляції.

У міжнародній практиці склалися певні стандарти і правила проникнення іноземного підприємницького капіталу в національну економіку:

- **«правило входу»** або **«правило допуску»**, що захищає національні інтереси і національний ринок, обмежуючи обсяг іноземних інвестицій;
- **режим іноземного капіталу** – рівноправність іноземного і національного капіталу;
- **експропріація або односторонні зміни** – припинення контракту;
- **регулювання спорів** – переговори щодо інвестиційного проекту.

### **Контрольні питання:**

1. Чим є фінансові ресурси за своєю сутністю?
2. Що впливає на обсяг фінансових ресурсів?
3. Яке значення інновацій для розвитку економіки?
4. Назвіть стимули державного регулювання в науковій та науково-технічній діяльності.
5. Що відносять до системи стимулів інноваційного процесу?
6. Назвіть види іноземних інвестицій?
7. Які існують правила проникнення іноземного підприємницького капіталу в національну економіку?

## **Лекція №3.3**

### **ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ»**

#### **План лекції**

1. Державне регулювання доходів і соціального захисту населення
2. Вплив держави на розвиток соціальної інфраструктури

#### **Література:**

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 178 – 183.
2. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 106 – 114.
3. Ушакова Н.Г. Державне регулювання економіки: Навчально-методичний посібник. – Х.: ХДУХТ, 2014. С. 196 – 211.

#### **ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ**

**1.** Регулювання доходів державою спрямоване на створення умов, які сприяють нормальному відтворенню робочої сили, нагромадженню людського капіталу, посиленню мотивації найманих працівників до трудової діяльності.

**Державне регулювання доходів населення** включає:

- регулювання оплати праці;
- індексація грошових доходів;
- податки;
- соціальне страхування;
- трансферні платежі;
- соціальна допомога.

Регулювання оплати праці включає встановлення мінімального її рівня, норм і гарантій її виплати, умов та розмірів оплати праці керівників установ та організацій, що фінансуються з бюджету, регулювання фондів оплати праці підприємств-монополістів.

Використання податків як інструменту регулювання доходів передбачає встановлення неоподаткованого мінімуму, прогресивних ставок оподаткування, шкали оподаткування, бази та пільг щодо оподаткування.

Основним регулятором розмірів доходів є мінімальна заробітна плата і ціни на споживчі товари..

**2.** Сучасний розвиток соціальної інфраструктури, до якої належать в основному галузі соціально-культурного призначення, значно відстає від вимог суспільства. Матеріальна база цих галузей не перевищує 48-50% нормативного рівня.

На особливу увагу заслуговує розвиток освіти і культури. Рівень освіти в Україні набагато нижчий порівняно з освітнім потенціалом розвинених країн; значна кількість структур культури і мистецтва взагалі не працює. Неприпустимо знижується інтелектуальний потенціал суспільства.

Державне регулювання має за *мету* забезпечити:

- економічне витрачання в житлово-комунальному господарстві питної води, електро- і теплоенергії, газу;
- випереджувальний розвиток комунального господарства в сільській місцевості;
- розвиток міського пасажирського електротранспорту та санітарного очищення населених пунктів;
- поетапний перехід на бездотаційну роботу підприємств і установ житлово-комунального господарства.

Основні напрямки державного *регулювання розвитку торгівлі:*

- сприяння створенню регіональної структури торгівлі і громадського харчування;
- формування структури роздрібного товарообігу, яка б забезпечила максимальне наближення фактичного споживання до раціональних норм для непродовольчих товарів і фізіологічних норм для продуктів харчування.

Державне регулювання розвитку освіти та культури має забезпечити досягнення показників освітнього рівня населення розвинених країн, а найближчим часом – задовольнити потреби галузей народного господарства у кваліфікованих працівниках і спеціалістах відповідно до структурної переорієнтації.

Пріоритетними напрямками в галузі освіти мають стати підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників і спеціалістів. Зміна структури і обсягів підготовки спеціалістів має відповідати напрямкам структурних переорієнтації економіки країни і навіть випереджати її.

Основними джерелами фінансування освіти і культури є кошти державного та місцевого бюджетів, але державне регулювання має забезпечити створення умов для подальшого залучення до сфери освіти та культури додаткових недержавних джерел фінансування.

**Контрольні питання:**

1. Яке призначення державного регулювання доходів?
2. Які елементи включає державне регулювання доходів населення?
3. Назвіть особливості сучасного розвитку соціальної інфраструктури.
4. Яка мета державного регулювання соціальної сфери?
5. Назвіть напрямки державного регулювання торгівлі.
6. Які особливості і пріоритети розвитку освіти і культури в Україні?

## ЛЕКЦІЯ №3.4

### ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ, РИНКУ ПРАЦІ І ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

#### План лекції

1. Державне регулювання туристичної сфери
2. Державне регулювання ринку праці
3. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності

#### Література:

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 183 – 193.
2. Третьак Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 88 – 97.
3. Ушакова Н.Г. Державне регулювання економіки: Навчально-методичний посібник. – Х.: ХДУХТ, 2014. С. 155 – 169.

#### ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Вплив держави на формування туристичної сфери здійснюється різними шляхами і на різних територіальних рівнях – місцевому, регіональному, загальнонаціональному і міждержавному.

#### *Об'єктами державного регулювання туристичної сфери є:*

- формування потреб у відпочинку населення;
- регулювання вільного часу населення;
- тривалість відпусток;
- формування і підтримка рекреаційного середовища;
- регулювання обсягів і напрямів туристичних потоків;
- створення туристичної інфраструктури;
- підготовка кадрів для рекреаційно-туристичних комплексів;
- територіальна організація туристичної сфери;
- охорона рекреаційних ресурсів і заповідних територій.

#### *Засоби цільового впливу держави на розвиток туристичної сфери:*

- *прямі* – законодавче регулювання туристичної діяльності та її зовнішнього середовища, створення і впорядкування спеціальних туристичних зон та пряме фінансування розбудови об'єктів туристичної інфраструктури;
- *непрямі* – регулювання всіх галузей економіки країни.

Відповідно до вимог Державної програми розвитку туризму його регулювання має здійснюватиметься шляхом:

- створення механізму державного регулювання туризму;
- піднесення іміджу держави на міжнародній арені;
- стимулювання розвитку соціального, спортивного і оздоровчого туризму;
- активізація участі України у міжнародному туристичному русі;
- удосконалення системи міжнародних банківських розрахунків;
- узгодження цінової політики для іноземних туристів на туристичному ринку України;
- спрощення процедури оформлення туристичних віз;
- сприяння розвитку як державного, так і приватного секторів індустрії подорожей;
- узгодження податкової політики на туристичному ринку;
- державного регулювання та стимулювання страхування зарубіжного туризму;
- підвищення відповідальності за надання неякісних послуг;
- державного регулювання митного законодавства відповідно до міжнародних актів та міжнародного арбітражу.

Механізм державного регулювання туристичної сфери на *місцевому рівні* має здійснюватися через:

- механізм платежів за використання природних рекреаційних ресурсів;
- ефективну податкову політику;
- систему місцевих зборів (курортний рекреаційний збір, податок на приватний житловий фонд, який використовується в рекреаційних цілях);
- механізм ціноутворення на рекреаційно-туристичні послуги;
- індивідуально-інвестиційну політику і кредитування.

З метою прискорення економічного реформування туристичної сфери, зокрема готельного та ресторанного господарства, важливо задіяти, оновити та запровадити нові форми регулювання підприємствами харчування, насамперед:

- ліцензування та патентування підприємницької діяльності на ринку готельної справи;
- розроблення стандартів, сертифікація і контроль за якістю кулінарної продукції та ресторанних послуг;
- створення сприятливого інноваційного клімату у сфері ресторанного господарства з орієнтацією капітальних вкладень в розвиток матеріальної бази послуг харчування;
- правове регулювання торгових угод системного харчування з суміжними галузями народного господарства;
- структуризація мережі закладів харчування з метою освоєння пріоритетних туристичних зон і забезпечення інтересів споживачів;
- підвищення науково-технічного рівня та інноваційної діяльності через галузеві стандарти і нормативи системного харчування, що відповідають вимогам міжнародних операційних мереж;
- професійно-кадрова відповідальність персоналу підприємств харчування новим вимогам та міжнародним стандартам ресторанного обслуговування;
- інформаційне забезпечення підприємницької діяльності на ринку послуг харчування;
- стандартизація понять, документації та термінів у системі харчування щодо вимог інтеграції до міжнародних стандартів.

**2. Ринок праці** – це соціально-економічна підсистема в системі ринкових відносин, що базується на збалансованості попиту і пропозиції робочої сили, основним важелем регулювання якої є ціна робочої сили.

Основним показником оцінювання ринку праці є співвідношення між наявними вільними робочими місцями та кількістю осіб, які шукають роботу.

Ринок праці потребує регулювання з боку держави через:

- **економічні важелі** – пільги підприємствам, що створюють додаткові робочі місця, а також оптимізація заробітної плати робітників з урахуванням ціни мінімального споживчого попиту;
- **правові важелі** – внесення змін до законодавчих актів про працю, закріплення заробітної плати як ціни робочої сили, відповідності рівня заробітної плати рівню цін на споживчому ринку;
- **адміністративні важелі** – створення страхових фондів на випадок безробіття, перекваліфікація працівників.

Визначальними напрямками прямого економічного впливу держави на ринок праці в Україні є:

- формування нормативів пільгового оподаткування та застосування пільгових кредитів для підприємств, які створюють робочі місця;
- оптимізація заробітної плати працівника з урахуванням цін мінімального споживчого кошика;
- оптимізація нормативу допомоги у зв'язку з безробіттям на рівні фізіологічного мінімуму споживання безробітного;
- дотації підприємствам, що створюють центри підготовки та перепідготовки кадрів для потреби ринку.

**3. Зовнішньоекономічна діяльність** – це діяльність, спрямована на розвиток і регулювання економічних відносин з іншими країнами, що передбачає:

- визначення стратегічних цілей держави у зовнішньоекономічних відносинах загалом, а також з окремими країнами і групами країн;
- розроблення методів і заходів, що забезпечують досягнення поставлених цілей і збереження досягнутих результатів.

**Основне завдання** зовнішньоекономічної політики – створити сприятливі економічні умови для розширеного всередині країни.

**Інструменти** державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності:

- **економічні:**

- у галузі імпорту – митні тарифи, податки і збори з товарів, що ввозяться;
- у галузі експорту – пільгові кредити експортерам, гарантії, субсидії, звільнення від сплати податків.

- **адміністративні:**

- **ембарго** – повна заборона зовнішньоекономічної діяльності;
- **ліцензування;**
- **квотування** – кількісне лімітування ввезення або вивезення;
- специфічні вимоги до товару, упаковки та маркування;
- зобов'язання щодо самообмеження поставок експортерам.

Механізм дії заходів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності відтворено у Постановах Кабінету Міністрів України:

- «Про єдиний митний тариф»;
- «Про квотування і ліцензування експорту товарів (робіт, послуг);
- «Про встановлення спеціального режиму експорту окремих видів товарів»;
- «Про державне регулювання виробництва, торгівлі, експорту спирту, напоїв з його використанням і торгівлю тютюновими виробами»;
- «Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності».

Державне регулювання зовнішньої торгівлі передбачає забезпечення потреб внутрішнього ринку. Решта товарів і сировини продається на зовнішньому ринку.

Суворому державному регулюванню підлягає порядок перевезення та транспортування, у тому числі транзитних вантажів, зокрема експортних, а також перекачування водних ресурсів, нафти, газу і передавання електроенергії. Дедалі більшого значення набуває стримування зовнішньої торгівлі – встановлення квот на імпорт товарів.

**Контрольні питання:**

1. Що є об'єктами державного регулювання туристичної сфери?
2. Які заходи передбачає державне регулювання туристичної сфери?
3. Назвіть складові механізму державного регулювання туристичної сфери на місцевому рівні.
4. Якими засобами здійснюється державне регулювання підприємств харчування?
5. Що таке ринок праці і яке його значення?
6. Якими засобами держава регулює ринок праці?
7. Що є визначальними напрямками прямого економічного впливу держави на ринку праці в Україні?
8. Яке призначення зовнішньоекономічної політики?
9. Яке основне завдання зовнішньоекономічної політики?
10. Назвіть інструменти державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.
11. Якими законами регулюється зовнішньоекономічна діяльність в Україні?

## ЛЕКЦІЯ №3.5

### ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРИРОДИ ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ»

#### План лекції

1. Сутність природного середовища як об'єкта державного регулювання
2. Національний рівень державного регулювання охорони природи та природокористування
3. Регіональний рівень управління охороною природи та природокористуванням
4. Місцевий рівень управління природоохороною діяльністю

#### Література:

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 2003. С. 194 – 207.
2. Третяк Г.С. Державне регулювання економіки та економічна політика: Навчальний посібник. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 115 – 122.
3. Ушакова Н.Г. Державне регулювання економіки: Навчально-методичний посібник. – Х.: ХДУХТ, 2014. С. 211 – 221.

#### ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Державному регулюванню підлягає передусім:

- *стан навколишнього середовища*, тобто сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів;

- *природні ресурси*, як залучені до господарського обігу, так і ті, що на цей час не використовуються в народному господарстві (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліси).

Суть державного регулювання охорони навколишнього середовища визначається *екологічною політикою* держави. Вона має бути спрямована на перебудову відносин у системі «людина – суспільство – навколишнє середовище» з метою підтримання та створення сприятливих екологічних умов для проживання населення, забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів.

Одним із основних шляхів спільного розв'язання соціально-економічних та екологічних проблем є *чітке функціонування механізму охорони довкілля і раціоналізації природокористування*.

Структурним елементом господарського механізму раціонального природокористування є система управління. Вона має забезпечувати виконання таких *функцій* управління сферою природокористування, як:

- організація;
- регулювання;
- контроль;
- прогнозування;
- облік;
- експертиза;
- нагляд.

Формування зазначеної системи управління передбачає запровадження у практику економічного, адміністративного, законодавчого методу забезпечення зацікавленості природокористувачів у збереженні та поліпшенні навколишнього середовища, використанні і відтворенні його потенціалу.

Стаття 4 Закону України «Про охорону навколишнього середовища» вказує на те, що в державній власності перебувають всі землі України, за винятком земель, переданих у колективну та приватну власність. І далі: «Право розпорядження природними ресурсами здійснює Верховна Рада України». Тобто право розпоряджатися природною складовою національного багатства належить законодавчому органу державної влади, тоді як виконавчий її орган – Кабінет Міністрів «забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки і природокористування» (ст. 16 Конституції України).

Взаємодія суспільства і природи здійснюється у процесі природокористування як суспільно корисної діяльності людства. Вона має кілька взаємопов'язаних між собою напрямів:



- використання природного простору як сфери життя населення, розселення та розміщення виробничого потенціалу;
- використання природних ресурсів із вилученням та без вилучення;
- використання природного середовища для приймання відходів життєдіяльності, а також для розсіювання енергії.

**2. На національному рівні** до функцій управління природоохоронною діяльністю належать:

- розроблення методологічного, нормативно-методичного та правового забезпечення;
- проведення державної екологічної експертизи та її виконання на національному рівні;
- створення економічного механізму природокористування;
- регулювання виростання природних ресурсів і запобігання забрудненню навколишнього середовища;
- державна політика щодо зон надзвичайних екологічних ситуацій;
- визначення нормативів якісного складу природних ресурсів;
- формування та використання державних позабюджетних фондів охорони навколишнього середовища;
- регулювання використання ресурсів державного значення;
- державний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства, зокрема ядерної та радіаційної безпеки;
- організація взаємодії з іншими міністерствами та відомствами стосовно виконання вимог природоохоронного законодавства;
- здійснення єдиної науково-технічної політики щодо охорони та раціонального використання природних ресурсів;
- реалізація державної політики щодо збереження біорізноманіття;
- реалізація міжнародних угод та виконання Україною взятих на себе в межах цих угод зобов'язань і підтримка міждержавних відносин у природоохоронній сфері;
- запровадження єдиної державної політики та забезпечення процесу прийняття державних рішень екологічною інформацією (організація моніторингу, впровадження інформаційних технологій, введення обліку забруднень, прогнозування);
- екологічна освіта та виховання населення.

Органами регулювання відносин у сфері природокористування на національному рівні є:

- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Міністерство охорони навколишнього середовища та ядерної безпеки;
- Міністерство економічного розвитку;
- Держкомстат;
- Державний комітет зі стандартизації, метрології та сертифікації;
- Державний комітет з гідрометеорології;
- Державний комітет з геології та використання надр;
- Мінрибгосп;
- Мінлісгосп;
- Міністерство охорони здоров'я;
- Міністерство юстиції.

**3. На регіональному рівні** управління охороною природи та природокористуванням включає такі функції:

- регулює використання природних ресурсів регіону;
- визначає нормативи забруднення природного середовища;
- впроваджує економічний механізм природокористування;
- впроваджує моніторинг та веде облік об'єктів природокористування і забруднення довкілля;
- проводить державну екологічну експертизу;
- контролює дотримання природоохоронного законодавства;
- досліджує стан навколишнього середовища;
- розробляє програми впровадження природоохоронних заходів, визначає та реалізує інвестиційну політику;

- інформує населення та зацікавлені організації з екологічних питань.

**Основна мета державної екологічної політики** – створення ефективних правових та економічних умов з метою надання регіонам можливостей використати наявні матеріальні та фінансові ресурси для природоохоронних заходів і проведення комплексу управлінських дій щодо зміни галузевої і технологічної структури виробництва в сторону зменшення його впливу на стан навколишнього природного середовища.

**Регіональна екологічна політика** є складовою програми реструктуризації економіки України. Вона потребує врахування інтересів окремих регіонів в оздоровленні довкілля та посилення екологічної безпеки, децентралізації системи прийняття рішень з питань використання природноресурсного потенціалу.

Основними функціями діяльності регіонального природоохоронного фонду є:

- перерозподіл коштів і їх використання для створення найефективніших природоохоронних об'єктів;
- скорочення періоду реалізації природоохоронного заходу завдяки оперативному маневруванню коштами;
- адресне використання коштів щодо їх власника та цільового призначення;
- регулювання пропорційності між внеском у детеріорацію природного середовища та обсягом фінансування природоохоронного заходу.

**4.** До компетенцій органів, які керують природоохоронною діяльністю на місцевому рівні, входить **контроль за використанням природоохоронного законодавства.**

До складу зазначених органів належать місцеві ради і їх виконавчі та розпорядчі органи, державні обласні управління охорони навколишнього середовища, районні та міські державні інспекції з охорони навколишнього середовища.

Виконавчі та розпорядчі органи місцевих рад у галузі охорони природного середовища в межах своєї компетенції виконують такі функції:

- реалізують рішення відповідних рад;
- координують діяльність місцевих органів управління, підприємств, установ та організацій, розташованих на території місцевих рад, незалежно від форм власності та підпорядкування;
- організовують розроблення місцевих екологічних програм;
- визначають у встановленому порядку нормативи плати та розміри платежів за забруднення навколишнього природного середовища і розміщення доходів;
- затверджують за поданням місцевих органів Міністерства охорони навколишнього середовища та ядерної безпеки для підприємств, установ та організацій ліміти використання природних ресурсів республіканського значення, ліміти викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище, за винятком викидів і скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів республіканського значення або навколишнього середовища за межами території цієї ради, і ліміти розміщення відходів;
- організовують збирання, переробку, утилізацію промислових, побутових та інших відходів на своїй території;
- формують і використовують місцеві позабюджетні екологічні фонди;
- погоджують поточні та перспективні плани роботи підприємств, установ і організацій з питань охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів;
- забезпечують оперативне інформування населення, підприємств, установ, організацій та громадян про стан довкілля;
- організовують екологічну освіту та екологічне виховання громадян;
- приймають рішення з питань організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, а також із питань дотримання природоохоронного господарства.

### **Контрольні питання:**

1. Чому природне середовище є сферою державного регулювання?
2. Назвіть функції регулювання охорони природи та управління природокористуванням, що здійснюються на державному рівні.
3. Які функції управління природокористуванням належать до регіонального рівня?
4. У чому специфіка місцевого рівня управління природоохоронною діяльністю?